

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Arnuš

Sociološki vidiki enostarševske družine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Karmen Arnuš

Mentorica: red. prof. dr. Alenka Švab

Sociološki vidiki enostarševske družine

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Sociološki vidiki enostarševske družine

Enostarševska družina je ena najbolj razširjenih oblik družine. Tudi znanstvena veda sociologija, ki se sistematično ukvarja s preučevanjem družbe, družbenega življenja in življenja posameznika v družbi, je zaznala pomen nenehnega raziskovanja in analiziranja tovrstne družine. Kajti enostarševska družina odpira vprašanja o družbeni enakosti, o vlogi ženske in moškega, matere in očeta ter njim podobnih socioloških vprašanj. Čeprav se je položaj enostarševske družine v zadnjem času nekoliko izboljšal, jo še vedno spremlja socialna in ekonomska ranljivost. Z namenom, da ne bi prihajalo do stigmatizacije tovrstnih družinskih oblik, je treba biti pozoren že pri definicijah družin, njihovih tipologijah, iskati je treba vzroke, kritično reflektirati in problematizirati zdajšnje družinske zakone, opozarjati na napake ter ponuditi rešitve. Pri tem je ključno, da se ne obračamo stran, ampak o tem govorimo, kajti diskurzivni primanjkljaj o raznovrstnosti družin odpira vrata idealizaciji predstav o tradicionalni družini, to pa povzroča veliko škodo raznovrstnim oblikam družin, med njimi tudi enostarševski. Zakoreninjenost ideala tradicionalne družine v predstavah ljudi je v dani nalogi predstavljen kot ključni raziskovalni problem.

Ključne besede: družina, enostarševska družina, raznovrstnost družin, sociološki vidik, idealizacija tradicionalne družine.

Sociological aspects of a single-parent family

A single-parent family is one of the most widespread family types. The science and scientific discipline of sociology are aware of the importance of continuous research and analysis of this family type. Because one parent family opens questions about social equality, about the role of woman and man, mother and father and other sociological questions. Despite the fact that the single-parent family situation has somewhat improved, these families are still accompanied by socio-economic vulnerability. To prevent stigmatization of such family types, more attention should be paid to the definition of families and their typologies; it is necessary to look for the causes, critically reflect and problematise the current family laws, as well as point to the mistakes and offer solutions. In doing so, it is of critical importance not to turn our backs to these issues but to speak loudly about them, for the discursive deficit concerning the diversity of families opens doors to idealisation of perceptions of what a traditional family is. However, this idealisation causes great damage to various types of families, including, among others, the single-parent ones. In this work, the idealisation of the traditional family represents the key research issue.

Keywords: family, single-parent family, diversity of families, sociological aspect, idealisation of the traditional family.

Kazalo

1	Uvod.....	5
2	Sociološke definicije družin(e).....	7
2.1	Sociološke tipologije družin	8
3	Zaton tradicionalne družine.....	11
3.1	Parsonsov model družine.....	11
3.2	Pluralizacija družinskih potekov kot indikator družinskih sprememb	13
3.3	Kratek opis družinskih sprememb	14
4	Sociološka predstavitev enostarševske družine.....	16
5	Zakonodaja in družinska politika v Sloveniji.....	18
5.1	Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike.....	18
5.2	Družinski zakonik (DZak).....	19
5.3	Primerjava družinskega zakonika (DZak) in trenutnega Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerij (ZZZDR)	20
6	Kvalitativna analiza očetovskih enostarševskih družin.....	22
6.1	Metodologija.....	22
6.2	Predstavitev in interpretacija rezultatov	24
6.2.1	Opis vzorca oziroma analiza socio-demografskih podatkov	24
6.2.2	Socio-ekonomski položaj očetovske enostarševske družine.....	25
6.2.3	Socialne mreže enostarševskih družin	26
6.2.4	Odnos države do očetovskih enostarševskih družin	29
6.2.5	Odnos družbe do očetovskih enostarševskih družin	31
6.2.6	Fenomen aktivnega očetovanja.....	32
6.3	Diskusija	35
7	Sklep.....	38
8	Literatura	39
	Priloge	42
	Priloga A: Vprašalnik – Sociodemografski podatki.....	42

1 Uvod

Enostarševska družina je ena izmed oblik družin, katerih delež še vedno narašča tako drugje po svetu kot tudi pri nas. S sociološkega vidika je pomembno spremljanje oziroma raziskovanje tovrstne družine, saj je to ena izmed družin, ki je bolj izpostavljena socialni izključenosti in šibki ekonomski zmogljivosti. Nadalje je nujno proučevanje definicij in tipologij družin, družinske politike ter zakonodaje, zakonov, ki se nanašajo na pravice enostarševskih družin in njihovih članov, opozarjanje na morebitno družbeno stigmatizacijo ter diskriminacijo tovrstne družinske oblike. Raziskovalni problem, ki sem ga zastavila v diplomski nalogi, je naslednji: **»Predpostavljam, da je enostarševska družina v družbi dobro sprejeta, vendar je idealizirana predstava o tradicionalni družini še vedno močno zakoreninjena v družbeni miselnosti, kar povzroča škodo enostarševski družini.«** Skozi nalogo, tako v teoretičnem kot empiričnem delu, poskušam dokazati in opozoriti na posledice, ki jih ima idealizacija dvostarševske družine v primerjavi z enostarševsko.

V teoretičnem delu diplomske naloge je poglavje Sociološke definicije družin in podpoglavje Sociološke tipologije družin, kjer opozarjam na diskriminatorne definicije ter tipologije družin. Tema Zaton tradicionalne družine in njena podpoglavja (Parsonsov model družine, Pluralizacija družinskih potekov kot indikator družbenih sprememb, Kratek oris družinskih sprememb) ponujajo vpogled v razumevanje koncepta tradicionalne družine ter problematiziranje le-tega. V Sociološki predstavitvi enostarševske družine so podani razlogi za naraščanje deleža enostarševskih družin in definicije, opisana pa je tudi primerjava odnosa družbe do različnih vrst enostarševskih družin. Nadalje v poglavju Slovenska zakonodaja in družinska politika in v njenih podpoglavjih (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike, Družinski zakonik ter Primerjava Družinskega zakonika (DZak) in Zakona o zakonski zvezi ter družinskih razmerij (ZZZDR)) opozarjam na spregledano enostarševsko družino v veljavnem Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih ter navajam razloge, zakaj je Družinski zakonik bolj prijazen in adekvaten za enostarševske družine.

Empirični del naloge temelji na kvalitativni analizi očetovskih enostarševskih družin. Slednjih je bistveno manj od materinskih, njihov delež pa strmo narašča. Metodo raziskovalnega dela predstavljajo delno odprti intervjuji z desetimi očeti samohranilci, s katerimi sem poskušala izmeriti raziskovalni problem in zastavljena raziskovalna vprašanja. Tako v nalogi raziskujem socio-ekonomski položaj očetovske enostarševske družine in socialne mreže enostarševskih

družin, kjer poskušam odgovoriti na prvo raziskovalno vprašanje: »**Ali so enostarševske družine še vedno ekonomsko in socialno ranljive družine?**« Z raziskovalnim vprašanjem »**Kakšen je odnos države do očetovskih enostarševskih družin?**« proučujem odnos države do očetov samohranilcev. Ključno raziskovalno vprašanje pa se nanaša na odnos družbe do tovrstne družine, in sicer: »**Kakšen odnos ima družba do očetovskih enostarševskih družin?**«. V poglavju Fenomen aktivnega očetovanja preverjam aktivnost očetov samohranilcev pri gospodinjskih delih in skrbi za otroke že pred nastankom enostarševske družine. Diskusija ponuja vpogled v zbrane pomembne zaključke dane raziskave, odgovore na raziskovalna vprašanja, omejitve raziskave, sledi še sklep celotne naloge, kjer so strnjene zaključne misli o enostarševskih družinah.

2 Sociološke definicije družin(e)

»Družina ni le socialna institucija, ampak tudi splet odnosov.« (Švab 2001)

Organizacija združenih narodov (OZN) družino opredeljuje na naslednji način: »Družino predstavljajo vsaj en (odrasel) človek ali skupina ljudi, ki skrbi za otroka/e in je kot taka (torej kot družina) prepoznana v zakonodajah ali v običajih držav članic« (Family: Forms and Functions v Rener 2006, 16). Čeprav je to ena izmed univerzalnih definicij družin, je s sociološkega vidika problematizirana »politična moč«, ki se odseva v njej. To pomeni, da je oblikovanje definicij družin zelo pomembno tako z vidika posameznika kot družbe, države, politike in podobno. Sociologinja Tanja Rener, tudi raziskovalka na področju družin in feminizma, pri tem meni, da ima definicija družine »regulativno moč«, saj se v njej »odražajo dolžnosti, pravila in družbene sankcije«. Nadalje Jane Ribbens McCarthy in Rosalind Edwards zapišeta: »Termin družina se ne uporablja le v akademski sferi, močno je zakoreninjen v emocije ljudi, prisoten pa je prav tako v politični retoriki« (McCarthy in Edwards 2011, 65). Iz tega je moč skleniti, da smo kot posamezniki emocionalno zelo vezani za termin družina, saj že definicija vpliva tako na socialno kot družinsko politiko, zato je družina nemalokrat polje ideoloških in političnih napadov. Kot primer socialno političnih učinkov Rener navaja statistično definicijo oziroma tipologijo družin iz petdesetih let prejšnjega stoletja, ko sta se pojavili oznaki »popolna« in »nepopolna« družina.

Sociološke definicije družin se od statističnih in podobnih definicij razlikujejo po tem, da starševsko razmerje opredelijo kot socialno razmerje; skrb za otroke je edini konstitutivni element definicije. »Družino definiramo kot skupino oseb, ki živi v skupnem gospodinjstvu in jo sestavlja vsaj en otrok in vsaj ena odrasla oseba ter je med seboj povezana z zakonsko zvezo ali kohabitacijo in starševskim razmerjem« (Nowotny, Fux, Pinnelli v Rener 2006, 16). Navedeno dejstvo potrjuje tudi ena izmed priljubljenih, skrajšanih socioloških definicij družine, ki družino opredeljuje za vsaj »dvo-generacijsko skupnost in družbeno institucijo«, ki skrbi za otroke. S sociološkega vidika je torej veliko premalo označiti družino le kot družbeno institucijo, ki se veže na dolžnosti in pravice članov družine. Je veliko več kot to. Sociologija družino opredeljuje bistveno širše. Opozarja na miselno ukoreninjenost jedrne družine kot idealne, edine možne, edine legitimne in popolne družine. Pri definiranju družine s sociološkega vidika ni prostora za stigmatiziranje, diskriminiranje in podobno. Je sprejetje vseh tipov družin, posvečanje raziskovanju družin, kajti diskurzivni oziroma raziskovalni primanjkljaj lahko privede do nesprejemanja.

»Družina ima dva vidika – je objektivna družbena entiteta in tudi entiteta, ki jo stalno ustvarjajo posamezniki«, navaja sociologinja Alenka Švab in navaja tudi, da je »družina kot prvo mesto kolektivnosti in kot drugo, mesto individualnosti« (Švab 2001, 31). Pri tem pri poimenovanju družine izpostavlja še dodaten sociološki vidik »stalno produciranje oziroma ustvarjanje družine od njenih članov«. Dana opredelitev družine naznanja številne družinske spremembe, družinske stile, tipe družin, družinskega življenja in stilov življenja. Podobno razmišlja Fiona Williams (Williams 2004, 24), ki pravi, da se »na družino ne gleda več samo kot le na družbeno institucijo«. Tudi družinski sociolog David H. J. Morgan v svojem konceptu družinske prakse navaja, »da družina ni le statična kategorija strukture« (McCarthy in Edwards 2011, 88).

Alenka Švab, ki je dejavna prav na področju socioloških študij družin, »termin družina označi za enodimenzionalno pojmovanje družine, medtem ko pravi, da termin družinsko življenje implicira večjo družbeno kompleksnost, spremenljivost, dinamičnost« (Švab 2001, 44). Predlaga, da bi sociološke teorije izpostavljale dano razliko med njima in uporabljale predvsem termin družinsko življenje, ki zajema pluralizacijo družinskega življenja. Tudi Zoran Kanduč ponuja eno izmed različic, ki je »označitev družine v množini«, kar pomeni govoriti o družinah in ne zgolj o družini. Poleg uporabe množinske oblike za družino še predlaga, da bi besedo družine pisali z veliko začetnico (Kanduč 1997, 275).

2.1 Sociološke tipologije družin

Z namenom, da preprečimo nastanek oziroma širjenje dodatnih diskriminatornih definicij o družinah, nam sociologinja T. Renner podaja tri ključne kriterije definiranja družine, ki so:

- **distinktivnost oziroma razlikovalnost:** zajeti konstitutivne dimenzije in hkrati razlikovati od podobnih oblik, kot sta zakonska zveza in gospodinjstvo;
- **inkluzivnost oziroma nediskriminatornost:** zajeti realne oblike in načine družinskega življenja, med katerimi ni razlikovanja na podlagi ideoloških sodb (istospolne družine so malokrat priznane kot legitimna in legalna družinska oblika);
- **operativnost (socialno-politično, statistično in raziskovalno-operacionalno):** da je mogoča državno-administrativna, raziskovalna, informacijska uporaba (Renner in drugi 2006, 15).

Največkrat uporabljeni tipologiji za družine po definicijah OZN in Browna sta predstavljeni v nadaljevanju.

Tipologija družin po OZN:

- 1) *jedrne družine*: biološke in socialne jedrne družine staršev in otrok, enostarševske družine in adoptivne družine;
- 2) *razširjene družine*: tri- in več generacijske družine, poligamne razširjene družine in reorganizirane družine istospolnih partnerjev;
- 3) *reorganizirane družine*: dopolnjene ali vzpostavljene družine, življenje v skupnostih (komunski način življenja) in reorganizirane družine istospolnih partnerjev (Rener in drugi 2006, 17).

Brownova tipologija družin:

- 1) *jedrne družine* (družine dveh staršev in otrok);
- 2) *klasične razširjene družine* (vertikalno in horizontalno razširjene družine ter družine, sestavljene iz več jedrnih družin, ki jih povezujeta sorodstveno razmerje in strnjena lokacija bivanja);
- 3) *modificirane razširjene družine* (družine, ki so geografsko ločene, vendar vzdržujejo redne sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo);
- 4) *enostarševske družine*;
- 5) *reorganizirane družine* (ponovno vzpostavljene družine oziroma družine, v katerih je vsaj eden od staršev socialni, ne pa tudi biološki) (Rener in drugi 2006, 17).

Ne glede na to, da sta navedeni tipologiji po OZN in Brownu splošno priznani in največkrat uporabljeni, Tanja Rener opozarja, da ne ustrezata kriteriju inkluzivnosti oziroma nediskriminatornosti. Pri tipologiji po OZN so po nepotrebnem izpostavljene reorganizirane družine, saj bi jih lahko umestili med razširjene družine. Podobno deluje Brownova tipologija družin, saj razlikuje med nuklearnimi (jedrnimi), klasičnimi razširjenimi, modificiranimi razširjenimi, enostarševskimi in reorganiziranimi družinami. Avtorica k temu dodaja, da bi enostarševske in reorganizirane družine brez slabe vesti dodali med jedrne. Oblikovala je tudi adekvatno sociološko tipologijo družin glede na razmere v Sloveniji:

- 1) ***jedrne družine (dvostarševske, enostarševske in reorganizirane)***;
- 2) ***razširjene družine***, kamor uvršča klasične razširjene družine (kot na primer družine vsaj treh generacij) in razpršene razširjene družine (geografsko ločene družine, ki vzdržujejo sorodniške stike in si nudijo vzajemno oporo) (Rener in drugi 2006, 17).

Čeprav je zgolj koncept nuklearne družine irelevanten, večina sociologov opozarja na njegovo središčnost in merilo za primerjavo družin, družinskih praks različnih vrst družin. Alenka Švab zapiše (Švab 2010, 346): »Večina tipologij kot izhodišče še vedno samoumevno privzame dvostarševsko nuklearno družino kot normativni model, po katerem (čeprav z intenco po inkluzivnosti) merijo »druge« družinske skupnosti«. Judith Stacey, pionirka na področju študij družin in njenih raznovrstnosti (Kuhar in Takacs 2011, 135), pravi: »Zakaj bi sploh primerjali? To je isto, kot bi med seboj primerjali jabolka in hruške; oboje je sadje.« Razlika se velikokrat enači s primanjkljajem, kar privede do stigmatizacije različnih vrst družin, družinskega življenja in družinskih praks.

Glede na zaplete okoli (socioloških) tipologij družin se vzpostavlja vprašanje, čemu sploh služijo in zakaj jih sploh potrebujemo. Razvrščanje različnih oblik družin lahko hitro privede do dojemanja razlik kot primanjkljaja oziroma deficita, opozarja Judith Stacey. Rener pa pojasnjuje: »Namen socioloških tipologij družin je raziskovalen in socialno-političen, z njihovo pomočjo ugotavljamo množične realne oblike družinskega življenja, njen socialno-političen namen pa je v tem, da s pomočjo tipologij odkrivamo tiste družinske oblike, ki potrebujejo socialno-politične ukrepe, ker se zaradi svoje sestave ali načina življenja občasno ali trajno soočajo s socialnimi deprivacijami« (Rener in drugi 2006, 18). Na slednje opozarjam tudi v nalogi.

3 Zaton tradicionalne družine

Besedna zveza tradicionalna družina ni več tako zelo prisotna v našem vsakdanjem življenju, izginja iz medijskega prostora, strokovne literature in podobno. Ne samo, da se spreminja delež tradicionalne družine, ki predstavlja poročeni par; mož, ki materialno preskrbi družino, in mati, ki ji je dana skrb za otroke, ključnega pomena pri tem je dejstvo, da so že od nekdaj prisotne raznovrstne oblike družine. V sociološki literaturi prebiramo o večjih družinskih spremembah v zadnjih desetletjih, zabeleženih po vsem svetu. Sociologija družin družinske spremembe razlaga skozi pluralizacijo družinskih potekov, ki so vse bolj netradicionalni oziroma individualizirani. Na zaton tradicionalne družine kažejo številke upada nuklearne oziroma tradicionalne družine in porast raznolikih oblik družin, med njimi tudi enostarševske. Umik tradicionalne družine iz našega besednjaka pa ni le posledica porasta deleža različnih oblik družin, tu je pomembno predvsem širše razumevanje družin, družinskega življenja, razmerje med spoloma, nenazadnje pa tudi zgodovinskih in širših družbenih sprememb. Za to, da ne bi prihajalo do diskriminacij raznolikosti družin in družinskega življenja, je nujno razumevanje in problematiziranje središčnosti Parsonsovega modela tradicionalne družine.

3.1 Parsonsov model družine

Standardna oziroma modernistična sociološka teorija družine ameriškega sociologa Talcotta Parsonsa temelji na funkcionalistični percepciji, kar pomeni, da družina ni izolirana enota, temveč je tesno povezana z drugimi družbenimi podsistemi. Le-ti so v ravnovesju in tvorijo celoto. Funkcionalisti (v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja) vidijo družino kot ključni gradnik družbe. Slednji trdijo, da je družina kot ena izmed družbenih podsistemov, obdržati pomaga red in stabilnost v družbi, ki sta ključni za delovanje: »Družina je ključna celica družbe, ki opravlja pomembne funkcije za vzpostavitev družbenega reda« (McCarthy in Edwards 2011, 103). Bistvo Parsonsove teorije družine je v tem, da je nuklearna družina edina funkcionalna družina, druge družinske oblike pa povsem zanemari. Njegovo dojetje nuklearne družine se povezuje s pojmom tradicionalne družine (McCarthy in Edwards 2011, 72). Nuklearno dvostarševsko družino predstavi kot poročeni par; možkega, ki ima instrumentalno vlogo, kar pomeni, da je materialni preskrbovalec družine, in ženo, na katero je vezana ekspresivna vloga, to je skrb za otroke. Parsons preveč idealizira nuklearno družino. Tudi George Peter Murdock, ameriški antropolog, poudarja, da je nuklearna družina, univerzalna družina (Haralambos in Holborn 2005, 509). Bila je preprosto »popolna družina«, vsa odstopanja od tovrstne skupnosti pa

so bila označena kot »nepopolna družina«. Posledica tega je, da je vse, kar se je odklanjalo od te norme, ovrednoteno kot nekaj negativnega in zelo stigmatiziranega, kar ne zasluži družbenega priznanja in pravne podpore (Ule in Kuhar 2003). V Parsonsovi modernistični razlagi družine ni ne duha ne sluha o raznolikosti družinskih oblik, medtem ko je pluralizem raznolikih družinskih oblik obstajal pred zlato dobo moderne družine (v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja), s katero teoretiki največkrat primerjajo postmoderno spreminjanje družine (Contz v Švab 2001, 41).

Parsonsov koncept nuklearne družine še danes predstavlja ideal družine, ki je še vedno močno navzoč v zahodni družbi, pa čeprav je takšnih družin v Evropi manj kot 20 odstotkov (Muncie in Lagan v Renner in drugi 2006, 21). Njegov ozek vidik dojemanja družine je požel ogromno negativnih kritik, vendar je še vedno povečani model družine. Vprašanje je, v čem je torej skrivnost privlačnosti modernistične teorije sociologa Talcotta Parsonsa. Kritiki njegove teorije menijo, da predvsem v tem, ker teorija vsebuje preprosto pojasnilo družbe oziroma družine, ima pozitivističen pogled na družino in govori o stabilnosti ter družbenem redu.

Nuklearna dvostarševska družina je tako še danes predstavljena ne samo kot idealna oblika družine, ampak tudi kot prevladujoča oblika sodobnih družb. To se odraža tako v moralnih kot tudi medijskih ter političnih diskurzih, kjer si jemljejo moč razsojanja o tem, katera je normalna in katera ni normalna družina. Zaradi tovrstne ideologije prihaja do diskriminacije, stigmatizacije in stereotipov raznovrstnih družinskih oblik. Prav središčnost idealtipske Parsonsove družine je privedla do vse glasnejših govoric o tem, da je družina v krizi. Družina ni v krizi, v krizi je mišljenje, da je dvostarševska družina normativ, ostale družinske oblike pa so njen odklon. Alenka Švab poudarja, da modernistična teorija družine nikakor ne more pojasniti kompleksnosti in raznovrstnosti postmodernosti, saj je modernistično poimenovanje družine preveč enoznačno (Švab 2001, 46–49). Modernost se navezuje na čas industrializacije in urbanizacije, medtem ko izraz postmoderna družba označuje obdobje zadnjih štiridesetih let in se nanaša na družbene transformacije ter novosti v primerjavi z atributi družinskega življenja (Švab 2001, 51).

3.2 Pluralizacija družinskih potekov kot indikator družinskih sprememb

Za lažje razumevanje družinskih potekov je treba najprej opredeliti sociološki pojem življenjskega poteka. Slednji je največkrat definiran kot »potovanje posameznika skozi življenjski cikel od rojstva do smrti«. Vprašanje je, čemu služi sociološko analiziranje življenjskih in družinskih potekov. Odgovor je: »Življenjski in družinski poteki nam pomagajo razumeti, kako se spreminja življenje posameznikov in družin skozi čas« (McCarthy in Edwards 2011, 83).

Življenjski poteki in prehodi iz enega v drugo življenjsko obdobje posameznika so vse bolj netradicionalni, pluralistični ter individualizirani. »Življenjski poteki posameznikov so vse bolj odvisni od njihovih osebnih odločitev, s tem je povezana dramatična rast različnih oblik družine in skupnega življenja ljudi. Tako življenjski kot družinski prehodi in poteki vse manj sledijo standardnim oziroma tradicionalnim vzorcem« (Ule in Kuhar 2003, 21–25). To pomeni, da se posameznik vse manj ozira na pravila družbe, vse bolj jih prilagaja sebi, svojim potrebam, vrednotam, željam in ciljem. Vse večja pa je tudi izbirnost življenjskih poti. »Posamezniki so v svojih odločitvah o življenjskih potekih vse manj vezani na klasične družbene norme in njihovo časovno zaporedje« (Giddens v Rener in drugi 2006, 64). Kot primer navajam: »Povprečna starost vstopanja v formalno zakonsko zvezo se v zahodnem svetu vztrajno zvišuje, podobno povprečna starost matere, ko rodi prvega otroka« (Ule in Kuhar 2003).

Pluralizacija družinskih oblik se intenzivira, nastajajo nekatere nove družinske oblike, ki jih modernost ni poznala. »Oblike družinskega življenja so se pluralizirale, ob klasični jedrni se uveljavljajo mnoge družinske oblike: enostarševske, reorganizirane, ki jih v političnem besednjaku ne poimenujemo več kot »nepopolne«. Še več, poleg biološkega starševstva se uveljavljajo različne oblike socialnega starševstva (Ule in Kuhar 2003, 49). Spreminjajo pa se tudi strukturni deleži različnih družinskih oblik: manjšanje deleža nuklearnih družin, večanje deleža enostarševskih družin, reorganiziranih in podobno. Švab pri tem izpostavlja pomembnost vsebinske ravni v spremembah in ne le oblike. Katere so te spremembe, ki ustvarjajo pluralizacijo družinskih oblik? Pluraliziranje življenjskih stilov, deformalizacija zakonske zveze, večanje števila razvez in podobno (Švab 2001, 42).

3.3 Kratek opis družinskih sprememb

Strokovna literatura navaja naslednje statistične parametre, ki kažejo na družinske spremembe:

- *spremembe oblik in kompozicije družine;*
- *maritalne spremembe;*
- *rodnostne spremembe;*
- *širše societalne in demografske spremembe.*

Sprememba oblik in kompozicije družine se nanaša na pluralizacijo družinskih oblik in zmanjšanja števila članov v družinah; zaznan je trend upadanja števila nuklearnih družin, narašča delež reorganiziranih, enostarševskih družin, istospolnih družin in podobno. Maritalne spremembe označujejo spremembe na ravni zakonske zveze; upadanje števila sklenjenih zakonskih zvez, naraščanje števila kohabitacij, zvišanje starosti ob prvi poroki, kar kaže na zmanjšanje socialnega pomena zakonske zveze, poroka ni več družbeno predpisana institucija (Švab 2001, 59–62). »Proces deinstitutionaliziranja družine v sodobnih družbah razumemo kot proces zmanjševanja pomena zakona in družine kot institucije, nikakor pa ne kot izginjanje družine. Deinstitutionaliziranje ni nekaj negativnega, kot se zdi na podlagi besednega pomena, temveč le zmanjšanje institucionalnih funkcij družine zato, da bi se odprl prostor za individualizacijo življenjskih potekov družinskih članov« (Tyrell v Ule in Kuhar 2003, 53).

Čeprav je še vedno največ družin, kjer sta starša poročena, se število slednjih zmanjšuje že od leta 1991. V zadnjih desetih letih se je najbolj povečalo število družin zunajzakonskih partnerjev z otroci (iz 29 tisoč na 49 tisoč). Zunajzakonske skupnosti predstavljajo že 10,8 odstotka vseh družin v Sloveniji, v letu 2002 je bilo takšnih družin 7,6 odstotka, ob popisu leta 2011 pa so ugotovili, da vsaka deveta družina predstavlja zunajzakonsko skupnost. Po podatkih Statističnega urada RS se zvišuje tudi starost vstopa v zakonsko zvezo, tako žensk kot moških; povprečna starost ženina ob sklenitvi prve zakonske zveze je 31,6 leta, neveste pa 29,1 leta (Statistični urad Republike Slovenije 2015).

Maritalne spremembe nakazujejo na upad stopnje rodnosti, zmanjševanje števila otrok v družinah. V večini držav zahodnega sveta stopnja rodnosti v zadnjih desetletjih upada. Leta 2008 je bila celotna stopnja rodnosti v Sloveniji 1,53 otroka, slovenske družine pa imajo povprečno samo 1,18 otroka. Prevladujejo torej družine z enim otrokom; takšnih družin je 54 odstotkov, povprečno število članov v družini je 2,9 člana (Statistični urad Republike Slovenije 2015).

Širše societalne in demografske spremembe pa zajemajo predvsem spremembe na trgih delovne sile; množično zaposlovanje žensk, ki je pomembno vplivalo na spreminjanje družine (Švab 2001, 66–67). Pojav množičnega zaposlovanja žensk sociologi vidijo kot glavni dejavnik v revoluciji tako v družini kot na drugih področjih. »Rastoča ekonomska vloga žensk je prinesla s seboj novo izmenjavo spolnih sporazumov. V prvi fazi je to pripeljalo do popolnoma novih konfliktov in do povečane stopnje ločitve« (Beck-Gernsheim v Ule in Kuhar 2003, 53).

Zaton tradicionalne družine predstavljajo spreminjajoči se deleži različnih družinskih oblik. V porastu so vse druge oblike družine in ne nuklearna družina, ki predstavlja ideal. Pod pojmom družinsko spreminjanje pa niso zgolj številke. S sociološkega vidika je to kompleksen družbeni fenomen, ki se nanaša na razumevanje koncepta družin, na hierarhično razmerje med spoloma (Giddens), družinske vloge, delitve dela, širše družbene in zgodovinske spremembe in podobno. V kontekstu družbenih sprememb v pozni moderni se pomembno preobrazita tudi zasebnost in intimnost (Giddens 2000). Britanski sociolog Anthony Giddens uvede koncept čistega razmerja: »Situacija, kjer dva stopita v družabni stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo, in ki traja le, če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo« (Giddens 2000, 64). Čisto razmerje ne potrebuje poroke, ustrezen je tako za hetero kot homo in biseksualna razmerja. Giddensova teorija *Preobrazba intimnosti* tako pojasni kompleksnost spreminjanja postmodernih zahodnih družb in govori o izginjanju tradicionalne patriarhalne družbe (Giddens 2000, 27). Tudi Reinhard Sieder (Sieder 1998, 126) piše o zatonu patriarhata: »Večina študij o sociologiji družine iz petdesetih let beleži, da je med vsemi sloji prišlo do določene oslabitve prevladujočega položaja očeta.«

4 Sociološka predstavitev enostarševske družine

»Samoumevno središčnost idealnega tipskega koncepta jedrne družine zapletajo ...« (Švab, 2001)

Enostarševska družina je ena izmed oblik družin, ki je vse pogostejša. V popisu leta 2011 so ugotovili, da že vsaka četrta družina ustreza kriterijem tovrstne družinske oblike. Čeprav so to največkrat matere z otroki, narašča delež enostarševskih družin z očeti. Na že omenjenem popisu je bilo 119.706 družin, kjer so bile le matere z otroki, očetov z otroki pa je bilo 23.423 (Statistični urad Republike Slovenije 2015).

Sociološka definicija po avtorici Louie Burghes (Burghes 1993, 3) enostarševsko družino opredeli kot »samohranilci oziroma samohranilke, ki nikoli niso živeli s svojimi partnerji, tisti, ki jih je doletela zakonska razveza ali pa jim je partner umrl«. V definicijah enostarševske družine se matere in očete, ki sami vzgajajo svoje otroke, pogosto naslavlja z izrazi, ki jih omenja že Burghes: samohranilka za mater in samohranilec za očeta. Uporaba teh izrazov je pogosta tudi v neakademski sferi.

V preteklosti so bile enostarševske družine tarča družbene stigmatizacije, kar pomeni, da so bile zaradi svoje drugačnosti neželene in zasmehovane v družbi. Matere z otroki so bile močno stigmatizirane, saj je bil pravi greh oziroma tabu, če je neporočena ženska živela sama z otrokom. Malo manj je bila zasmehovana v družbi, če je njen mož umrl. Shirley Hanson et al. (Hanson in drugi 1994, 33) so zapisali, da je bil edini tip enostarševske družine, ki ni bil podvržen družbeni stigmatizaciji, tisti, v kateri so bili vdovci oziroma vdove. Desetletja so za enostarševske družine veljali stereotipi in diskriminatorne besedne zveze, kot so »nepopolna družina« ali »razpadla družina«. Allan opozarja na dejstvo, da se bile enostarševske družine zelo dolgo spregledane tudi v akademski sferi, šele zadnja tri desetletja se pojavljajo izrazi, povezani s tem tipom družine (Allan 1999, 233–235). Danes naj bi enostarševske družine predstavljale legitimen oziroma družbeno sprejeti tip družinske oblike. Z lahkoto pa trdimo, da sta na njihovo mesto stopili socialna izključenost in socialna ranljivost, ki sta povezani z revščino (Rener in drugi 2006, 68).

Ob popisu leta 1961 je bila enostarševska družina navedena v kategoriji »nepopolnih družin«. Vprašanje je, s kakšno pravico ima sploh kdo označiti družino za nepopolno in ji s tem pripeti etiketo manjvrednosti, odklonskosti. Na podlagi česa? Če družina opravlja svojo funkcijo, nima to nikakršne zveze s tem, kdo ali koliko je staršev. Težko trdimo, da je etiketa nepopolnih družin za enostarševske družine povsem izginila. Za primer navajam razpravo, ki je leta 2011 poteka v

Državnem zboru Republike Slovenije na temo Družinskega zakonika. Slabšalne opazke govornikov za istospolne družine so se bodisi zavedno ali nezavedno nanašale tudi na enostarševske družine.

Zaradi upadanja socialnega pomena poroke in družbenega sprejemanja zakonskih razvez je vse več enostarševskih družin, s tem pa vse manj stigmatiziranja različnih oblik tovrstnih družin. Razveza je torej glavni razlog za čedalje večje število enostarševskih družin. Pri tem je treba dodati, da je vse več samskih žensk, ki se zavestno odločijo, da bodo otroka vzgajale same, čeprav jim je bila leta 2000 odvzeta pravica do umetne oploditve. Kateri so še razlogi, da je enostarševska družina ena izmed hitreje rastočih družin? Rener navaja (Rener in drugi 2006) vse večjo enakost med spoloma in percepcije glede delitve vlog. Z vstopom žensk na delovni trg, so ženske postale ekonomsko in socialno neodvisne od moških. Še vedno prevladujejo enostarševske družine, matere z otroki, se pa tudi očetje vse bolj aktivno vključujejo v vlogo očeta: skrb za otroke, skrb za gospodinjstvo, zahtevanje skrbništva za otroke in podobno. Vse bolj zavzeto opravljanje očetovske vloge poimenujemo fenomen aktivnega očetovstva.

S sociološkega vidika pa je treba poudariti že omenjeno dejstvo, da so enostarševske družine bolj izpostavljene socialni izključenosti in slabši ekonomski zmogljivosti. Po podatkih iz raziskave o življenjskih pogojih (SILC) za leto 2011 so druga socialno najbolj ogrožena skupina (takoj za prebivalci, ki živijo sami) enostarševske družine z vzdrževanimi otroki. Slednji najtežje shajajo (po raziskavi polovica); samo 15 odstotkov jih je namreč izjavilo, da njihovi prihodki zadoščajo za njihove potrebe (Statistični urad Republike Slovenije 2015). Država premalo pripomore k socialni varnosti in družbeni integraciji enostarševskih družin. Slednje niso navedene v nobenem dokumentu, zakonskem aktu ali programu, ki bi sistematično obravnaval njihove potrebe.

V kontekstu socioloških študij družin je enostarševska družina ena izmed oblik družine, ki sproža vprašanja o ravnovesju v družini, državni finančni podpori in posameznika, vlogi žensk in moških kot staršev ter delavcev (Allan 1999, 248). Zaradi večje izpostavljenosti socialni izključenosti in revščini ji je treba nameniti še več skrbi, pomoči in podpore, tako državne kot tudi s strani družbe.

5 Zakonodaja in družinska politika v Sloveniji

Slovenska družinska zakonodaja, kot jo poznamo danes, je rezultat raznolikih zgodovinskih in družbenih okoliščin ter sprememb, izboljšav in razvoja na tem področju. Po osamosvojitvi Slovenije, v okviru novonastale države, osnovo družinske zakonodaje predstavlja Ustava Republike Slovenije, sprejeta decembra 1991. Družinsko politiko na območju Republike Slovenije urejajo: Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), sprejet leta 1976, Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih, sprejet leta 2001, in Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (1993) (Rener in drugi 2006, 47–57).

Družinska politika v Republiki Sloveniji temelji na vključevanju celotne populacije oziroma usmerjenosti k vsem družinam; na upoštevanju pluralnosti družinskih oblik in različnih potreb, ki iz tega izhajajo; na spoštovanju avtonomnosti družine in individualnosti njenih posameznih članov; na zaščiti otrokovih pravic v družini in družbi ter dajanju prednostnega mesta kakovosti življenja otrok, na zagotavljanju enakih možnosti obeh spolov; na vzpostavljanju raznovrstnih oblik storitev in omogočanju, da družine izbirajo med različnimi možnostmi; na delnem prispevku družbe k stroškom za vzdrževanje otrok; na dodatnem varstvu družin v specifičnih situacijah in stanjih; na celostnem, integralnem pristopu (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike 1993). V nadaljevanju preverjam predvsem točko pluralnosti družinskih oblik.

5.1 Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike

Temelj današnje družinske politike je Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike, sprejeta leta 1993. Že v uvodu dokumenta je o pluralnosti družinskih oblik napisano: »V novem modelu socialne politike bi zato morala socialna varnost človeka temeljiti na statusu državljanstva in še dodatno na zaposlitvenem statusu. V njem pa bi se morala upoštevati tudi pluralnost družinskih oblik ljudi in njihovih potreb ter svoboda izbire med različnimi možnostmi« (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike 1993). Še več, v drugem delu (cilji) je omenjena izenačitev med različnimi oblikami družin – »pravna in dejanska izenačitev (v statusu in pravicah) vseh družinskih oblik« (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike 1993). Vendar pa je ena izmed naslednjih točk Resolucije nekoliko kontradiktorna prejšnji: »Ustvarjanje pogojev za kvalitetnejše usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti staršev (matere in očeta) ter spodbujanje k enaki odgovornosti obeh staršev« (Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike 1993), kjer je zaznana prednost nuklearni družini (uporaba besed mama in oče).

Nuklearna družina je spet postavljena kot merilo. »Čeprav omenjena resolucija izpostavlja pluralnost družinskih oblik in priznava raznolike družine kot subjekte družinske politike, je zastavljena na način, da implicitno daje prednost enemu samemu družinskemu modelu, in sicer moderni nuklearni družini« (Rener v Švab 2001, 47).

Kljub temu, da je predvsem v začetku resolucije omenjena pluralizacija družinskih oblik in namen posvečanja pozornosti vsem družinskim oblikam (govora je celo o izenačitvi enakosti vseh družin), v nadaljevanju ni ne duha ne sluha o tem. V celotnem dokumentu ni niti enkrat omenjena ena izmed družinskih oblik, ki ni dvostarševska: enostarševska družina ali na primer istospolna. Med branjem resolucije dobimo občutek, da je nuklearna družina vseeno glavna akterka. To potrjuje dejstvo, kako je družinska politika usmerjena v podporo določenemu tipu družine – nuklearni družini (s tem, ko izpostavlja očeta in mamo). Na tem mestu trdim, da v Resoluciji o temeljih oblikovanja družinske politike prihaja do idealiziranja nuklearne družine, kar odpira pot diskriminaciji in stigmatizaciji raznolikosti družin.

5.2 Družinski zakonik (DZak)

Državni zbor Republike Slovenije (RS) je 16. junija 2011 sprejel Družinski zakonik (DZak). Slednji ureja tako zakonsko kot zunajzakonsko skupnost, razmerja med starši in otroki, obljublja pomoč države pri težavah partnerskega in družinskega življenja, se dotika posvojitev, rejništva in skrbništva (Družinski zakonik 2011). »Nedvomno prinaša vrsto pomembnih sprememb v razumevanju starševstva, partnerstva, zakonske zveze in družin, hkrati pa pomeni modernizacijo družinskega prava« (Švab 2010, 347).

Zaradi nasprotovanja tedanje opozicije je bila vložena zahteva za referendum, na katerem je bil v Državnem zboru Republike Slovenije že potrjeni zakon zavrnjen, kar pomeni, da je obveljala tedanja zakonodaja, ki pa ne ustreza družbenim spremembam, razvoju družbenih odnosov na tem področju in različnim oblikam družinske skupnosti. Alenka Švab poudarja, da je »predlog Družinskega zakonika posebnost, saj je država pri pripravi tega dokumenta upoštevala najnovejša sociološka spoznanja o družinskem življenju« (Švab 2010, 347).

5.3 Primerjava družinskega zakonika (DZak) in trenutnega Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR)

S primerjavo želim opozoriti na pomanjkljivosti trenutnega Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR), kar naj bi Družinski zakonik (DZak) izboljšal. Blaž Božnar pravi, da je »obstoječi zakon – ZZZDR – iz leta 1976 z vidika evropske ureditve (predvsem odločb Evropskega sodišča za človekove pravice) v marsičem nesprejemljiv, tudi na Ustavnem sodišču Republike Slovenije je bilo razveljavljenih že več njegovih določb, potencialno protiustavnih jih je še precej« (Božnar 2012).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je na svojih spletnih straneh objavilo zapis: »Družinski zakonik v ospredje postavlja otroka. Vsi otroci morajo imeti enake pravice, ne glede na to, ali živijo v družini z očetom in mamo, samo z enim od staršev, v rejniški družini, istospolni družini ... Družina je povsod tam, kjer je otrok« (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2015).

Z analizo dveh točk iz trenutno uveljavljenega Zakona o zakonski zvezi ter družinskih razmerij in Družinskega zakonika poskušam dokazati, zakaj bi bil Družinski zakonik bolj adekvaten za različne oblike družin kot trenutno uveljavljeni zakon:

ZZZDR 1. člen: »S tem zakonom se urejajo zakonska zveza, razmerja med starši in otroki ter med drugimi sorodniki, posvojitev, rejništvo ter varstvo mladoletnih otrok in drugih oseb, ki niso sposobne same skrbeti zase, za svoje pravice in koristi.« (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, 1.čl)

DZ(ak) 1. člen (vsebina zakonika): »Ta zakonik ureja zakonsko zvezo, zunajzakonsko skupnost, partnersko skupnost, zunajpartnersko skupnost, razmerja med starši in otroki, oblike pomoči države pri težavah partnerskega in družinskega življenja ter preživljanje, posvojitev, rejništvo in skrbništvo za otroke ter druge osebe, ki potrebujejo posebno varstvo.« (Družinski zakonik, 1.čl)

Vsebina Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih je zastarela, ni aktualna za zdajšnji čas. Poleg tega, da ureja le zakonsko zvezo, zunajzakonske in partnerske skupnosti pa ne, ni posebno poudarjena niti vloga države pri pomoči države pri težavah družinskega življenja in preživljanja ter skrbništva za osebe, potrebne posebnega varstva, kot je to pri Družinskem zakoniku.

ZZZDR 2. člen: »Družina je življenjska skupnost staršev in otrok, ki zaradi koristi otrok uživa posebno varstvo.« (Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, 2.čl)

DZ(ak) 2. člen (družina): »Družina je življenjska skupnost otroka z enim ali obema od staršev ali z drugo odraslo osebo, če ta skrbi za otroka in ima po tem zakoniku do otroka določene obveznosti in pravice. Zaradi koristi otrok uživa družina posebno varstvo države.« (Družinski zakonik, 2.čl)

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (1976) predpostavlja izključno biološko starševstvo, medtem ko »Družinski zakonik uvaja koncept »starševska skrb«, ki vključuje skupek pravic in dolžnosti glede skrbi za življenje, za osebnostni razvoj ter za pravice in koristi otroka, in je priznana tudi drugim odraslim osebam, ki skrbijo za otroka – tudi socialnim staršem« (Švab 2010, 348). V Družinskem zakoniku so tako »ujeti« tudi rejniki, stari starši, »novi« očeti in mame. Po Družinskem zakoniku je že definicija družin bolj vključujoča/ekskluzivna – v njej so zajete tudi enostarševske ali tako imenovane reorganizirane družine (kar 53 odstotkov otrok je namreč rojenih v zunajzakonskih skupnostih, četrtnina vseh družin pa je enostarševskih). V tem členu je torej potrjeno, da je enostarševska družina prepoznana kot ena izmed družinskih oblik, medtem ko Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih družino opredeljuje zelo ozko. Pri Družinskem zakoniku je natančno opredeljeno, da družino lahko predstavlja le en starš, medtem ko je družina po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih opredeljena s starši v množini in ni omenjen le en starš. Prav tako Družinski zakonik že v definiciji družina navaja posebno varstvo države, medtem ko Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih tega ne navaja.

Predlog Družinskega zakonika vnaša pomembne spremembe tako na področju razumevanja družine kot starševstva, partnerstev, zakonske zveze, medtem ko, Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (1976) z ozkim razumevanjem starševstva kot izključno biološkega ne odlikava družbene realnosti družinskega življenja in partnerstev (Švab 2010, 348).

6 Kvalitativna analiza očetovskih enostarševskih družin

Empirični del diplomske naloge predstavlja kvalitativna analiza ene izmed enostarševskih družin, in sicer očetovske. V začetni fazi ustvarjanja naloge, v fazi refleksije, sem si zastavila raziskovalni problem: »Kljub temu, da so enostarševske družine v družbi dokaj dobro sprejete, je ideal dvostarševske družine še vedno močno zakoreninjen v idealne predstave o družini.« Skozi teoretični del naloge se je vseskozi kazala navzočnost zakoreninjenosti Parsonsove dvostarševske družine tako v primeru socioloških definicij, tipologij družine kot tudi v slovenski zakonodaji in družinski politiki oziroma v izključujočem trenutnem Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerij. Raziskovalni problem preverjam še skozi empirijo. To, da sem za raziskovalni vzorec izbrala prav očetovske enostarševske družine, ni naključje; čeprav je teh malo, njihov delež vseskozi narašča, zato jim je treba namenjati še več pozornosti kot sicer. V empiričnem delu tako raziskujem sociološke vidike očetovskih enostarševskih družin.

6.1 Metodologija

Enostarševska družina odpira vprašanja o družbeni enakosti, o pomembnem sociološkem vprašanju razmerja moči moški – ženska. Večina sodobne sociološke literature opozarja predvsem na družbeno nesprejetost fenomena aktivnega očetovstva, ki lahko predstavlja očeta v enostarševski družini. Cilj raziskovalnega dela v diplomski nalogi je bil zato preučiti odnos družbe in družine do očetovskih enostarševskih družin in s tem merjenja prisotnosti ideala dvostarševske družine. Preučevala sem vedenje družbe o aktivnih očetih, njihovih pravicah, saj prav diskurzivni primanjkljaj o očetih ustvarja družbeno stigmatizacijo enega izmed oblik enostarševske družine, to je očetovske enostarševske družine.

V fazi načrtovanja empirične izvedbe naloge sem se odločila za metodo kvalitativne analize, in sicer za polstrukturirane intervjuje oziroma za delno odprte intervjuje. To pomeni, da sem imela že vnaprej oblikovana določena vprašanja, s katerimi sem iskala odgovore na oblikovana raziskovalna vprašanja, vendar se je v času posameznega intervjuja porajalo kakšno novo, ki mi je bilo v pomoč pri kasnejši interpretaciji oziroma analizi intervjujev. Kvalitativna metoda je metoda študija manjšega števila primerov, ki so med seboj različni, značilnost te metode pa privede do bolj odprtih vprašanj, ki iščejo različnost. Intervju omogoča dobro poznavanje posameznika, zato sem se odločila za individualni intervju. Prav neposreden stik s posameznim intervjuvancem mi je, poleg njihovih osebnih pričevanj, ponudil bolj podrobno spoznavanje

posameznika, njihovih navad in vrednot. V okviru kvalitativne metode sociološkega raziskovanja sem tako uporabila metodo spraševanja. Vir za metodologijo predstavlja delo Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu, avtorja Blaža Meseca.

Pred izvedbo intervjujev sem sestavila vprašalnik, ki je zajemal socio-demografske podatke intervjuvancev in so jih ti izpolnili v začetku intervjuja. Meril je naslednje podatke: leto rojstva, tip naselja, izobrazbo, poklic, delovno aktivnost oziroma neaktivnost, število in starost otrok. Sledila so okvirna vprašanja, ki sem jih prav tako oblikovala že pred posameznim intervjujem. Ta so zajemala naslednje sociološke vidike očetovskih enostarševskih družin: socio-ekonomski položaj, socialne mreže, odnos države, odnos družbe in fenomen aktivnega očetovstva.

Vzorec, ki ga sestavljajo moški samohranilci, sem pridobila predvsem prek osebne socialne mreže. Za mesto intervjuja so intervjuvanci izbirali predvsem lasten dom, trije so se odločili, da pridejo k meni na dom, z enim sodelujočim pa sva se sestala v kavarni. Vsem udeležencem sem zagotovila anonimnost, tako da nikjer v diplomski nalogi ni omenjeno njihovo pravo ime, imena njihovih otrok ali celo kraj, kjer domujejo. Zelo pozitivno me je presenetilo dejstvo, da je večina očetov z veseljem pristala na intervju in s tem pokazala željo, da se o tej temi govori na glas in se jo raziskuje. Pri vsem tem pa želim izpostaviti tudi to, da sem poskušala ustvariti kar se da sproščeno vzdušje, da so se intervjuvanci počutili kar se da varno in so mi tako lažje zaupali. Raziskovalni instrumenti, ki so mi bili v pomoč pri izvedbi intervjujev, so bili pisalo, beležka in snemalnik zvoka. Intervjuji so bili krajši, vse pa je zvočno zabeleženo na zgoščenki, ki je kot dokazno gradivo priložena diplomski nalogi. Zahvaljujem se očetom, ki so z menoj delili svoje izkušnje in tako pripomogli k dokončni vsebini diplomske naloge.

Po opravljenih desetih intervjujih je sledilo sistematično urejanje podatkov po sklopih. Smiselno razvrščanje, povezovanje podatkov je bilo bistveno za naslednji korak, to je kodiranje podatkov. Ko podatke kodiramo, to pomeni, da jih razvrščamo v kategorije, pripišemo jim specifičen pomen oziroma oblikujemo pojme. Nenehno prepisovanje pridobljenih podatkov, razvrščanje po sklopih in iskanje podobnosti je pripeljalo do analize oziroma ugotovitev. Pozornosti pri analiziranju podatkov pa nisem polagala le v podobnostih, iskala sem tudi posebnosti, predvsem pri morebitnih problemih intervjuvancev. Končna analiza intervjujev oziroma evalvacija je predstavljala pomembne zaključke, ki so zbrani v poglavju Diskusija. Ob vsem tem pa je bilo vseskozi prisotno zavedanje o praktičnih in metodoloških omejitvah raziskave, bodisi med

opravljanjem intervjuja, bodisi v zajetju raziskovalnega vzorca. Potek znanstvene metode je potekal po naslednjem vrstnem redu; priprava raziskovalnih izhodišč, zbiranje podatkov s pomočjo metode spraševanja in sociološka analiza.

6.2 Predstavitev in interpretacija rezultatov

Skozi empirični del dane naloge analiziram naslednje sociološke vidike očetovskih enostarševskih družin:

- socio-ekonomski vidik;
- odnos države do očetov samohranilcev;
- odnos družbe do očetovskih enostarševskih družin;
- fenomen aktivnega očetovanja (že pred nastankom enostarševske družine).

6.2.1 Opis vzorca oziroma analiza socio-demografskih podatkov

Vzorec, pridobljen prek osebne socialne mreže, je zajemal moške samohranilce oziroma očete v enostarševski družini. Razlog, da so postali samohranilci, je bila smrt partnerke oziroma žene, samo eden od vprašanih je oče samohranilec zaradi zakonske razveze. Pridobljena povprečna starost očetov samohranilcev je 52,7 leta. Vprašani imajo po dva otroka, samo eden od sodelujočih ima tri. Povprečno število otrok intervjuvancev je 2,1, njihova povprečna starost pa znaša 25,2 leta. Ob nastanku enostarševske družine je povprečna starost očetov samohranilcev znašala 42 let, najmlajši je bil star 35, najstarejši pa 38 let. Izmerjeni povprečni čas nastanka očetovske enostarševske družine se giblje okoli 10,5 leta, povprečna takratna starost otrok pa 15,1 leta. Večina intervjuvancev (8) živi na podeželju, medtem ko dva živita v mestu: eden v večjem, drugi pa v manjšem. Vprašalnik, ki je zajel socio-demografske podatke intervjuvancev, je beležil tudi stopnjo njihove izobrazbe, rezultati pa so naslednji; večina ima dokončano 4-letno srednjo šolo, trije imajo dokončano osnovno šolo in ena oseba ima dokončano 2-letno višjo šolo. Večji del vzorca raziskave je delovno aktiven, kar 8 vprašanih je polno zaposlenih, kar pomeni opravljanje dela 35 ali več ur na teden, eden je že upokojen brez dodatne zaposlitve, drugi pa dela za krajši delovni čas – 4 ure na dan. Glede na njihovo poklicno dejavnost so bili v intervjuje vključeni: gradbeni inženir, varnostnik, strugar, prodajalec, poslovođa, tehnik, vodja skladišča, prometnik, (upokojeni) skladiščnik in hišnik.

6.2.2 Socio-ekonomski položaj očetovske enostarševske družine

Tako sociološka literatura kot tudi statistika opozarjata na problem finančne ogroženosti enostarševskih družin. Zato je ena izmed mojih nalog v empiričnem delu preveriti socio-ekonomski položaj očetovskih enostarševskih družin. Slednjega sem merila z naslednjimima vprašanjima: »Ali vam je finančno kaj težje, odkar ste postali enostarševska družina?« in »Ali ste kdaj potrebovali pomoč dobrodelnih organizacij?« Na prvo vprašanje je večina, osem sodelujočih, odgovorila, da jim je težje. V odgovorih sta pogostokrat izrečeni besedi »seveda«/»sigurno« in »ena plača«/»en dohodek«.

»Sigurno, prej ko sem hodil v službo, plača je bila lepa, potem pa mi je januarja umrla žena ... Sedaj sem v pokoju, pa se pozna, pokojnina ni plača ... Krediti pa ostanejo. Pokojnina zelo mala, pa še od tega gre pol za kredite, kredite pa je treba plačat, če ne, ti pa vzamejo.« (Robert 2015, 52)

V zajetem raziskovalnem vzorcu je samo en oče samohranilec, ki ga je doletela zakonska razveza. Prav tako je tudi on eden izmed osmih intervjuvancev, ki so odgovorili pritrdilno na vprašanje, ali mu je kot samohranilcu finančno težje. Tu se je izpostavil še en problem, večkrat že zabeležen pri enostarševskih družinah, to je neplačevanje preživnine. Slednje večkrat privede do še težjega finančnega shajanja in različnih zapletov.

»Žena je imela dohodek, preživnine mi ne plačuje. Je težje, že tko je kriza, ampak js dodatno zaslužm še poleg službe.« (David 2015, 49 let)

Le en intervjuvanec je omenil, da mu položaj enostarševstva ne povzroča nikakršnih težav. Drugi pa je izrazil, da nekaj srednjega. Kljub temu, da jim je finančno težje, je večji del intervjuvancev na vprašanje o tem, če so kdaj potrebovali pomoč dobrodelnih organizacij, odgovoril nikalno. Takšnih je bilo kar osem vprašanih. Dva intervjuvanca pa sta na vprašanje odgovorila pritrdilno, in sicer: eden je rekel, da je potreboval, vendar ni koristil, drugi pa, da se je obrnil na dobrodelno organizacijo Rdečega križa Slovenije.

»Ja, na Rdeči križ. Ja, ko sem bil brezposeln, to je bilo ene 2, 3 leta po smrti. Šel sem, pomagal mi je.« (Miha 2015, 58 let)

Čeprav se že dolgo opozarja na pereč problem ekonomske ranljivosti enostarševskih družin, sem z analizo prišla do zaključka, da se situacija ni spremenila. Finančna ranljivost še vedno spremlja vsakdanje življenje enostarševskih družin, kar pomeni, da pritrdilno odgovarjam na zastavljeno raziskovalno vprašanje o finančni ranljivosti enostarševskih družin.

6.2.3 Socialne mreže enostarševskih družin

Drugi pomemben sociološki vidik enostarševskih družin so socialne mreže in socialna opora. Tokrat preverjam drugo raziskovalno vprašanje, in sicer, ali imajo enostarševske družine dovolj opore v socialnih mrežah: med sorodstvom, prijatelji, sosedi, sodelavci in podobno. Preučevala sem, kdo so osebe, na katere se očetje samohranilci največkrat zanesejo oziroma obrnejo. Eno izmed vprašanj, s katerimi sem ugotavljala tovrstni kriterij, je naslednje: »Kdo vam je najbolj pomagal oziroma nudil podporo, ko ste postali enostarševska družina?« Največkrat zabeležen odgovor intervjuvancev je bil; njihovi starši oziroma stari starši.

To so bili stari starši oziroma moji starši. Oni so mi pomagali veliko. Mi nudli pomoč, glede varovanja otrok, varstva otrok, predvsem to. Najbolj je bil problem, kje pustiti otroke. To je trajalo leto, leto pa pol, da se otroka nista bala ostati sama doma. Jaz sem vezan na službo, turnus, delam tudi cel dan ali celo noč, podnevi ni blo problema, ko sta šla otroka v šolo, bil je problem ponoči ju pustiti sama doma, ju je bilo strah. Vozil sem ju k staršem. Sta imele tam sovrstnike, bratrance. Na ta način so mi nudli pomoč. To mi je največ pomenilo, ne. Da so bili otroci nekje na varnem, da sem lahko šel v službo, to mi je bil edini vir dohodka (Matej 2015, 51 let).

Pet očetov samohranilcev je v prvi vrsti izpostavilo pomoč svojih staršev oziroma starih staršev. Med njimi je eden, poleg mame, omenil še bratovo pomoč. Dva sta izpostavila pomoč sorodstva, drugi pa je izpostavil pomoč tašče, sosedov in prijateljev. Pomembno se mi zdi izpostaviti še odgovor, ki se nanaša na pomoč lastnih otrok, kar se kaže skozi celotna pričevanja intervjuvancev, ne le pri tem sklopu vprašanj.

»Najbolj otroci. Največ pomoči in vsega sem dobil pri hčerkah. Z ženo sva bila od 16. leta in pol par, imela sva 25-letnico poroke, tega se ne da nadomestiti. To moraš sam prebolet.« (Robert 2015, 52 let)

En intervjuvanec je izjavil, da ni iskal pomoči (čeprav jo je potreboval), drugi, ki je sicer omenil pomoč sorodstva, pa je potarnal:

»Se odtujiš. Se odtujiš. Nehote.« (Marko 2015, 53 let)

Nadalje sem pri udeležencu, ki je sicer omenil pomoč starih staršev, zaznala osamelost družine:

»Smo bli kr bl sami.« (Luka 2015, 59 let)

Z različnimi tipi vprašanj sem pri danem sklopu intervjuja merila različne vrste pomoči, in sicer; finančno, storitveno in ko nastopijo resne težave. Pri tem so bile ključnega pomena osebe, na katere se očetje samohranilci obrnejo na pomoč. Vprašanje: »Na koga bi se obrnil, če bi potrebovali denar?«, meri finančno pomoč. »Na koga, če bi potreboval pomoč pri varstvu otrok?«, meri storitveno pomoč in »Na koga, če potrebujete pomoč na hitro, ko ste v resnih težavah?« meri hitro potrebno pomoč. Kar sedem vprašanih je na prvo vprašanje odgovorilo, da bi se za pomoč obrnili k družini oziroma sorodnikom, in sicer: eden je izpostavil pomoč svojih hčerk in tašče, dva brata oziroma sestro, naslednja dva pa bolj pomoč svojih staršev. Dva očeta samohranilca bi se za pomoč zatekla k prijateljem, eden od udeležencev pa ni vedel odgovora.

»Sorodstvo, bratje. Če bi osebno rabil denar, bi se obrnil na brata. Vedno na brata. V krogu družine.« (Jakob 2015, 57 let)

Analiza storitvene pomoči je pokazala naslednje: kar pet jih je odgovorilo, da bi se zanesli na pomoč svojih mater oziroma starih staršev, eden je izpostavil pomoč brata, dva pa sta izjavila, da so jima pomagale tašče. Pri tem je slednji še povedal, da bi se obrnil na sosede. Spet drugi pa je rekel, da bi se obrnil na starejši hčerki.

»Stara mama, moja mama je takrt najbolj pomagala.« (Jakob 2015, 57 let)

Preučevala sem še, na koga bi se očetje samohranilci obrnili, če bi pristali v resnih težav oziroma bi potrebovali pomoč na hitro. Vprašala sem: »Na koga se obrnete, če potrebujete pomoč na hitro, ko ste v resnih težavah?« Kar trije sodelujoči so izjavili, da bi za pomoč prosili svoje otroke. Eden izmed njih je izpostavil še pomoč sosedov.

*»Sigurno na oba otroka, sta sedaj odrasla že. Normalno, najprej na otroka, pa spet krog družine«
(Jakob 2015, 57 let).*

Trije vprašani so odgovorili, da bi se za pomoč zatekli k prijateljem, s tem, da sta dva intervjuvanca povedala, da bi se poleg prijateljev za pomoč napotila še k bratu oziroma sestri. Zelo pomembno se mi zdi izpostaviti tudi rezultat, ki sem ga pridobila iz analize intervjujev, in sicer: kar trije intervjuvanci niso bili povsem prepričani, kam bi se obrnili po pomoč, ko bi bili v resnih težavah.

»Ne vem, niti drugim ne zaupam tolko. Ja, zadržal bi za sebe in poskušal sam rešit, al pa bi se obrnil na stare starše.« (Matej 2015, 51 let)

Za zaključek tega sklopa sem iskala njihove odgovore o tem, ali imajo kot očetje samohranilci dovolj časa za druženje. »Prosim, ocenite: Ali se vam zdi, da imate na splošno dovolj časa za druženje?« Odgovori so me nekoliko presenetili, saj jih je večina, kar devet, izrazila, da ocenjujejo, da imajo dovolj časa, le eden je izjavil, da ga ima premalo.

»Jah, mislim, da si uzamem. Včasih mal zmanjka tut pr otrocih tistga. Otroci rabjo, rabjo več, sta še majhni, rabta te bližine. Mal mi zmanjuje, lih tle. To je sigurn.« (Adam 2015, 43 let)

»Premalo imam, ker me vse obremenjuje.« (Aleksander 2015, 53 let)

Sklepna analiza socialnih mrež očetovskih enostarševskih družin je pokazala, da so jim ob prehodu v enostarševsko družino najbolj pomagali njihovi starši oziroma stari starši otrok. Zraven njih so jim pomoč nudili tudi bratje in sestre, sosedje in tašče. V primeru denarne pomoči bi se očetje samohranilci v večini primerov obrnili na sorodnike oziroma svojo družino. Nekateri so izpostavili pomoč svojih otrok, bratov ali sester. Spet drugi očetje samohranilci pa bi za tovrstno pomoč prosili prijatelje. Za potrebe varstva otrok se očetje samohranilci obrnejo na svoje mame, nekateri na tašče, sosede in celo hčerke. Intervjuvanci so povedali, da bi za pomoč prosili svoje otroke, trije bi še prosili svoje prijatelje, kar nekaj pa jih ni bilo čisto prepričanih, na koga bi se obrnili v primeru potrebne pomoči. Kot razlog za to so navedli, da še niso bili v resnih težavah. V tem sklopu vprašanj sem zaznala, da se nekatere očetovske enostarševske družine čutijo osamljene in menijo, da zmorejo vse same.

6.2.4 Odnos države do očetovskih enostarševskih družin

S sociološkega vidika se v dani nalogi večkrat dotaknem tudi odnosa države do enostarševskih družin. Ugotovila sem, da enostarševske družine niso v nobenem dokumentu opredeljene tako, da bi sistematično obravnavale potrebe tovrstne oblike družine. Prav tako je sociološka analiza slovenske družinske zakonodaje, politike in zdajšnji Zakon o zakonski zvezi ter družinskih razmerij pokazala na številne pomanjkljivosti, ki spravljajo enostarševske družine v »tisti drugi položaj«. Tako se kaže vsaj na papirju, kako pa je v praksi? Kako očetje samohranilci zaznavajo odnos države do njih? »Vam je država kaj pomagala, ko ste postali samohranilec?«, je bilo vprašanje iz tega sklopa. Intervjuvanci so večinoma podajali zelo negativne odgovore na zastavljeno vprašanje.

Oče samohranilec, ki se je zakonsko razvezal, je dejal:

»Samo sin je dobil, pa še to okrog 30 evrov. Pa še preživnino, ki bi jo mogel dobit od nje, je ne dobim, pa se mi vseeno šteje v dohodek. Pri davčni napovedi sem v bistvu prikrajšan. Mogu bi jo tožt, mogu bi jo tožt, da bi dobil tisto preživnino, da bi jo dubu. Pa je nism.« (David 2015, 49 let)

Intervjuvanec, ki je ostal zaradi smrti svoje žene sam z dvema hčerkama, pravi:

»Dobil sem solidarnostno pomoč od šole, podjetja, tam, kjer sem zaposlen. Zavarovanja sva imela neki, tko da od teh polic zavarovalnic. Nudla je država to socialno. Drgač prav država finančno ne.« (Adam 2015, 43 let)

Trije sodelujoči so odgovorili, da so dobili enkratno pomoč od socialne službe. Eden izmed njih je potožil:

»Ne, tist k sm dobil od socialne enkratno pomoč, ampak bi mogla otroka potem vrnit. Potem pa nisem.« (Edvard 2015, 52 let)

Dva vprašana sta odgovorila, da so otroci dobivali pokojnino po pokojni partnerici ali ženi. Naslednja dva očeta samohranilca sta izjavila, da od države nista nikoli nič dobila.

»Nikoli, nič.« (Aleksander 2015, 53 let)

Eden izmed sodelujočih očetov samohranilcev v dani kvalitativni raziskavi razlaga o zapletih v povezavi z državno pomočjo in papirologijo:

»Ne. Država, bi reko, ko sem dobil otroške doklade, ne, sem bil upravičeni do povišanja otroških dokladov zaradi enostarševstva, pa so mi tistokrat, ker sem nekaj presegel, tisto njihove cenuse ne, mi znižali še. Sem dobil tisto najmanjše. Sem si reko, to mi je država dala, tisto najmanjše, tisto najmanjše kar so mi pripravljene dati. Sem bil upravičen do 10 % zvišanja, pa sem potem prekinil pogodbo. Sta pa otroka bila upravičena do družinske pokojnine.« (Matej 2015, 51 let)

Ne samo pri tem vprašanju, ki se je nanašalo na odnos države do samohranilcev, ampak tudi skozi celoten intervju s posamezniki sem ugotavljala, da niso najbolj zadovoljni z odnosom države do njih kot očetov samohranilcev. Potrjujem, da se, ne samo v dokumentih, ki se nanašajo na družinsko politiko, ampak tudi v praksi, kaže ignorantski odnos države do očetovskih enostarševskih družin. Eden od vprašanih je povedal, da zaposleni v državnih uradih ne vedo veliko o pravicah očetov samohranilcev:

»Nisem hodil na socialno te stvari prost kj dost. Sm pa pol videl, da te stvari niso bile kj dost izpostavljane. Sem delal, pa mi nihče ni rekel, da je možno, da mi lahko nudijo doplačilo do polne zaposlitve. Da imam to možnost. Torej niso bili niti seznanjeni? Ne, potem sem izvedel in sem koristil to leto in pol. Kasneje sem zopet prešel na osemurni delovnik. Potem, ko je mama nekaj zbolela, sem zopet koristil.« (Adam 2015, 43 let)

Čeprav je sodelujoči oče samohranilec, ki je zakonsko razvezan, podal negativno mnenje o odnosu države do njega kot samohranilca, pa je izrazil zelo pozitivno mnenje o sodišču, in sicer:

»Zlo pozitivno. Tut na konc zard delitve premoženja, je blo na konc točno tko kt sm js reku. Po zakonu bi mogoče mogl kj drgač nrdit, ampak so me razumel. Tiste njene izjave na sodišču so bile čudne. Mal sm popustu pr njenih željah, stroškov ni hotla plačvt, pa še ona živi v hiši. Ampak je blo na koncu tko kt sm reku. Pozitivno s strani sodišča.« (David 2015, 49 let)

Zaključna ugotovitev za sklop odnosa države do očetovske enostarševske družine je naslednja: Očetje samohranilci navajajo težave, na katere naletijo predvsem zaradi papirologije in različnih nasprotno delujočih si zakonov, zaradi katerih potem niso upravičeni do višje državne finančne pomoči. Eden izmed sodelujočih je povedal, da na njegovem delovnem mestu sploh niso bili

seznanjeni s pravicami, ki jih ima kot oče samohranilec. Tako odnos države opredeljujejo kot negativnega. Pri osebi, ki je zakonsko razvezana, pa je zaznan zelo pozitiven odnos sodišča do njega kot očeta samohranilca. Na raziskovalno vprašanje o odnosu države do očetov samohranilcev odgovarjam; očetje samohranilci opredeljujejo ignorantski odnos države do njih.

6.2.5 Odnos družbe do očetovskih enostarševskih družin

Skozi celoten teoretični del diplomske naloge problematiziram idealiziranje dvostarševske družine, ki odpira pot stigmatizaciji enostarševskih družin. Kljub temu, da v večini sociološke literature ni moč zaslediti negativnih odnosov družbe do tovrstne oblike družin, je v diplomski nalogi zastavljeno prav to vprašanje: »Kakšen je odnos družbe do enostarševskih družin oziroma do očetovskih enostarševskih družin?« Kako družba gleda na to, da otroke vzgaja moški in ne ženska? Z namenom, da bi izmerila tovrstni odnos, sem očete samohranilce vprašala: »Kakšen je bil odnos oziroma mnenje družbe, ko ste postali samohranilec?« Kar šest sodelujočih očetov samohranilcev je odgovorilo, da je bilo pozitivno. Govorijo o spodbudi, podpori družbe.

David je po zakonski razvezi dobil skrbništvo nad svojima otroka in komentira:

»To pozitivno, da sem dobil otroke, to vsi. Sam pozitivne stvari, kar se tega tiče.« (David 2015, 49 let)

Prav tako Matej govori o tem, kako je družba celo sočustvovala z njim:

»Negativnega nisem doživel, vse se mi je zdel pozitiven. So tudi moja, kako bi rekel, žalost sprejemal. Izgubo partnerja. Sočustval, bi reku.« (Matej 2015, 51 let)

Zelo zanimivo je, da sta kar dva sodelujoča očeta samohranilca primerjala odnos družbe in države do njiju kot samohranilcev. Odnos družbe sta vrednotila pozitivno, medtem ko sta pri odnosu države izpostavila problem papirologije oziroma birokracije.

»Ni blo nič negativnega. Nimam slabih izkušen iz službe, prijatlov. Rečmo država pa tko, papirologija. Tisto socialno k sm šou, hočjo cele štorije, ne grem, edin če me pokličejo. V zavodu isto v redu. Nimaš niti teh olajšav.« (Marko 2015, 53 let)

»To moram reči, da kar se tiče družbenega življenja, okolica, služba ali sosedje, sorodniki, zelo pozitiven. Država pa tko al jo morš bznt, pa birokracija pa to. To je pa druga zadeva. To sta dve popolnoma ločeni zadevi, se sploh ne da primerjat.« (Jakob 2015, 57 let)

Trije izmed intervjuvancev so izrazili mnenje, da je bil odnos družbe do njih »nekaj srednjega«.

»Mislim, da to ni blo nič posebnega, da bi bil zaradi tega zaznamovan. Niti, da bi mel zaradi tega kakršnekoli privilegije. Delo sem mogel opravljati tako kot vsak drugi. Tak da, tu pa bi reko, da nisem mel občutka ne v pozitivni ne v negativni smeri. Kot da bi funkcionirali kot normalna družina, ne. Enostavno nisem mel tega občutka, da bi bil kakršenkoli posebnej v tej smeri.« (Matej 2015, 51 let)

En sodelujoči oče samohranilec je imel z odnosom družbe slabe izkušnje. Govori o tem, da se je družba umaknila.

»Veliko znancev sem imel, ko pa je žena umrla, pa sem naenkrat ostal sam. Dva prijatelja sta mi ostala. Tak da bi rekel, da se je družba malo umaknila.« (Robert 2015, 52 let)

Večina vprašanih očetov samohranilcev je v intervjuju izrazila pozitiven odnos družbe do njih kot enostarševske očetovske družine. En sodelujoči je odnos ocenil kot zelo negativnega, saj se je družba od njega odmaknila. V primerjavi z državo je družba veliko bolj pripravljena pomagati in sprejemati očetovske enostarševske družine. Odgovor na raziskovalno vprašanje o odnosu družbe do samohranilcev se glasi; očetje samohranilci v večini zaznavajo pozitiven odnos družbe do njih.

6.2.6 Fenomen aktivnega očetovanja

Družbeni fenomen aktivnega očetovstva govori o tem, da se očetje čedalje bolj vključujejo v aktivno vzgojo svojih otrok, zajema torej nego in skrb otrok, pa tudi delo doma. »Število očetov samohranilcev (očetje, ki so primarno odgovorni za svoje otroke večino časa) v večini razvitih industrijskih držav počasi narašča. Kljub temu raziskovalci posvečajo le malo pozornosti temu, kako uspeva očetom samohranilcem premagovati zahteve na delovnem mestu in v družini« (Zavrl 199, 124). Pri vprašanju, če so bili navzoči v času poroda njihovega otroka ali otrok, sem dobila le dva pritrdilna odgovora. Za tečaj za nosečnice so trije vprašani očetje odgovorili, da so tega obiskovali skupaj s partnerko ali ženo. Razlog za tako nizko udeležbo pri porodu in tečaju za nosečnice razlagajo:

»Ne, tistokrat je bilo drugače.« (Edvard 2015, 52 let)

»Ali ste v času nosečnosti ženi oziroma partnerki pomagali pri domačih opravilih?« Vsi intervjuvanci so na to vprašanje odgovorili pritrdilno. V nadaljevanju je predstavljenih nekaj njihovih komentarjev o tem:

»Pomagu, pomagu, pomagu. Kokr sm le lahko.« (Aleksander 2015, 53 let)

»Zelo veliko sem ji pomagal.« (Miha 2015, 58 let)

»To pa ja, kuhal sem že takrat.« (Edvard 2015, 52 let)

»Pri gospodinjskih delih, ja sem. Na vasi je značilno, da obstajajo ženska, moška dela. Moški smo neradi hodili po hiši, ko so ženske opravljala dela. Mi smo si vuni iskali delo. Ko pa si eden sam, pa ne razmišljaš več, kaj je žensko, kaj je moško, potem je vse tvoje delo.« (Matej 2015, 51 let)

»Ker sem imel kasneje težave s križem, sem jaz večinoma kuhal, pospravljaj, zunaj sem bolj malo delal. Pospravljaj kake cunjne, kolko sem le lahko. Tak da gospodinjal sem jaz, žena pa bolj držala gor vse skupej, kar sva mela ne.« (Robert 2015, 52 let)

Intervjuvanci navajajo, da so svojim ženam oziroma partnerkam pomagali pri gospodinjskih delih že v času nosečnosti. Eden izmed vprašanih očetov samohranilcev je, čeprav je ženi pomagal pri teh opravilih, omenil je še delitev na moška – ženska dela, ki je po njegovem mnenju še vedno prisotna na podeželju. Poudariti je treba še to, da so sodelujoči v odgovorih na to vprašanje omenjali »če je bila potreba«, kar kaže na to, da je bil večji del odgovornosti na ramenih njihovih žen oziroma partnerk.

Pri vprašanju, ali so koristili očetovski dopust, je bila večina nikalnih odgovorov, saj se je očetovski dopust v tistih časih bistveno razlikoval od današnjega. Samo dva odgovora sta bila pritrdilna.

»Ja, sem koristil. Tut porodniško, ko je bila žena na porodniški. Kakšen je bil odziv v službi in v okolici? Ja, ja. So mi nudil. So moj položaj sprejel. Moj delodajalec je bil zelo naklonjen. So razumel moje težave, moj problem. To je bilo korektno, zelo.« (Adam 2015, 43 let)

Zadnje vprašanje v tem sklopu se je glasilo: »Katera dela ste takrat opravljali doma in kako je s tem sedaj?« Vsi intervjuvanci so potrdili, da so opravljali tako notranja kot zunanja hišna opravila.

»Tut notr. Sva tko na turnus hodila v službo, tko da doma sm vse js naredu. Tut kar se tiče skrb za otroke. Delu sm pa večino uzun, tista normalna, moška dela.« (David 2015, 49 let)

»Prav velik ni blo treba, ampak če je blo, sem pa, normalno.« (Adam 2015, 43 let)

»Mi doma imamo kmetijo in so bila moja dela bolj na vn. Takrt se je še hiša gradila, stanovanje se je še opremjal. Pr teh stvareh je bilo, tko sva imela mal porazdeljen.« (Adam 2015, 43 let)

V odgovorih intervjuvancev je bilo zaznati besede in besedne zveze v smislu, »če je bilo potrebno« in delitev na moška in ženska dela.

Večina sodelujočih v raziskavi je govorila o tem, da so že prej opravljali gospodinjska dela in se posvečali skrbi za otroke, vendar je v njihovih odgovorih nekajkrat zaznati delitev na moška in ženska dela ter besedno zvezo »če je bilo potrebno«.

6.3 Diskusija

Največji izziv pri izvedbi intervjujev mi je predstavljala objektivnost, ki je pomemben element znanstvenega raziskovanja. Čeprav živim v enostarševski očetovski družini, sem dosegla zastavljeni cilj tudi glede kriterija objektivnosti. Vseeno kot eno izmed omejitev opravljanja raziskave navajam možnost manjše subjektivnosti, ki je bila prisotna predvsem v času intervjujev: velikokrat sem podoživela svojo vlogo, jih razumela, jim dala spodbudo in jih celo pohvalila.

Nekatere omejitve raziskave pa segajo že v začetek iskanja raziskovalnega vzorca. Vseh deset intervjujev sem opravila v roku devetih dni, vendar navajam dejstvo, da sem očete samohranilce zelo težko našla. Najtežje je bilo najti očeta samohranilca, ki je zakonsko razvezan, saj ta profilni tip očeta samohranilca predstavlja le en sodelujoči v raziskavi, kar mi je povzročalo težave pri analizi odnosa družbe do očetov samohranilcev. Zajeti sem namreč želela čim bolj raznolike vrste očetovskih enostarševskih družin. Očete samohranilce sem iskala tako na področju osrednje Slovenije kot štajerske regije.

Analiza socio-ekonomskega položaja očetovskih enostarševskih družin je pokazala, da je očetom samohranilcem v (skoraj) večini finančno bistveno težje kot drugim oblikam družin. Prav tako rezultati raziskave Inštituta Republike Slovenije za socialno varstvo, ki je bila narejena leta 2011, kažejo v isto smer, in sicer: v letu 2010 je bilo kar 31,4 odstotka oseb v enostarševskih gospodinjstvih, ki je živelo pod pragom revščine (Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo 2011). Stropnik je tudi izračunala, da je stopnja tveganja revščine za otroka kar 3-krat višja od povprečnega, za vse ostale otroke v Sloveniji (Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo 2011, 29). Skozi intervjuje se je pokazal tudi problem z birokracijo, s katero so se morali soočiti očetje samohranilci. Tako pritrdilno odgovarjam na prvo zastavljeno vprašanje: **Enostarševske družine so še vedno ekonomsko ranljive.**

Glede socialnih mrež očetovskih enostarševskih mrež sem prišla do naslednjih ugotovitev; očetom samohranilcem so ob prehodu v očetovsko enostarševsko družino največ podpore nudili njihovi starši oziroma stari starši njihovih otrok. Že pri prvem vprašanju tega sklopa je bila zabeležena pomoč njihovih otrok, pa tudi odtujitev družine od družbe. Za pomoč glede finančnih vprašanj se očetje samohranilci največkrat oziroma bi se obrnili na svojo družino, nekateri na prijatelje. Tudi v tem primeru so očetje samohranilci izpostavljali pomoč svojih otrok. Za storitveno pomoč, kot na primer za varstvo otrok, so sodelujoči navajali, da za pomoč prosijo

svoje starše oziroma stare starše, zabeleženi odgovori so še; sorodstvo, bratje, sestre, otroci, tašča in sosedje. Po večini so vprašani očetje samohranilci ocenjevali, da imajo dovolj časa za druženje, čeprav je bilo v času navajanja izkušenj moč zaznati, da so precej obremenjeni. Njihove socialne mreže so ožje in čeprav so navajali predvsem pozitivne izkušnje, se je med intervjuji pokazalo, da želijo največ postoriti sami, dali so občutek izoliranosti njihove družine od družbe. Rezultati raziskave Mirjane Ule in drugih iz leta 2003 dajejo podobne ugotovitve: enostarševske družine so glede socialnih mrež v najslabšem položaju (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve 2003). Tudi tokrat je moj odgovor na raziskovalno vprašanje o socialnih mrežah očetovskih enostarševskih družin pritrdilen: **Enostarševske družine so še vedno socialno ranljive.**

Očetje samohranilci zaznavajo brezbrizen odnos države do njih. Na vprašanje: »Ali vam je država kaj pomagala, ko ste postali samohranilec?«, so bili njihovi odgovori v negativni smeri; da jim država ni nič nudila, pa še pri tistem, kar bi morali dobiti, se je zapletalo; ali zaradi preživnine, ki jo oče samohranilec sploh ne prejema, ali pa so bili navedeni podobni zapleti, povezani z birokracijo. Oče samohranilec je povedal, da je dobil enkratno pomoč od socialne službe, drugi je izjavil, da bi to otroci morali kasneje vrniti, zato je pomoč zavrnil. Prav tako je eden od sodelujočih očetov samohranilcev delil izkušnjo iz delovnega mesta, kjer niso bili seznanjeni s pravicami očeta samohranilca, za katere je bil nekaj časa prikrajšan. Intervjuvanec, ki ga je doletela zakonska razveza, je sicer podal negativno mnenje od odnosu države do njega kot očeta samohranilca, vendar pa je podal zelo pozitivno izkušnjo, ki jo je imel s sodiščem, kar se mi zdi pomembno izpostaviti. Glede analize zakonodaje in družinske politike v Sloveniji sem predvidevala, da država bore malo postori za enostarševske družine. Švab (2001) predlaga, da bi enostarševskim družinam posvetili več pozornosti, saj trenutno veliko premalo postori za tovrstne družine. Moj odgovor na raziskovalno vprašanje o odnosu države do enostarševske družine je negativen: **Država premalo postori za enostarševske družine.**

Glavne ugotovitve o odnosu družbe do očetov samohranilcev so naslednje; večina očetov samohranilcev dojema ta odnos zelo pozitivno. Očetje izražajo pozitivne izkušnje, spodbude in podporo družbe, ko so postali očetje samohranilci. Dva sodelujoča sta celo dala za primerjavo odnos družbe in države do njih kot družine očetov samohranilcev ter ponazorila popolno nasprotje (država – negativa, družba – pozitivna). Sociološka literatura navaja problem stigmatizacije aktivnega očetovanja (Zavrl 1999), medtem ko so sodelujoči v raziskavi izrazili predvsem pozitivna mnenja in spodbude družbe. Pri tem je treba upoštevati tudi velikost vzorca

in izjave med intervjujem. Čeprav so na neposredno vprašanje odnosa družbe do njih tega ocenjevali pozitivno, se je skozi intervju vseeno pokazalo nekoliko stigme, in sicer: »družba se je raje umaknila« ter »čudno so me gledali, ko sem kot moški hodil na govorilne ure«. To pomeni, da je treba upoštevati tudi te navedbe. Odgovor na raziskovalno vprašanje o odnosu družbe do enostarševskih družin je naslednji: **Družba ima po večini pozitiven odnos do očetovskih enostarševskih družin, vseeno pa je še vedno prisoten kanček stigme.**

Analiza fenomena aktivnega očetovanja (že pred nastankom očetovske enostarševske družine) je naslednja: večina očetov ni bila prisotna pri porodu – razlog vidim predvsem v tem, da so to starejši očetje in vloga moškega pri porodu še ni bila tako izrazita. Prav tako je bilo le nekaj moških skupaj s partnerko ali ženo na tečaju za nosečnice, razlog je bil enak prejšnji ugotovitvi. Podobna je analiza pri vprašanju očetovskega dopusta, samo dva sta ga koristila, s tem, da je eden izmed njiju koristil še porodniški dopust. Slednji govori o zelo doslednem delodajalcu, da so ga razumeli in podpirali pri odločitvi. Nataša Zavrl je o očetovskem dopustu zapisala: »Veliko različnih dejavnikov prispeva k odločitvi moškega, da ne bo izkoristil svoje pravice do očetovskega dopusta. Prepričanje moških v svojo vlogo hranilca družine, nezadostna podpora s strani sodelavcev, sorodnikov in prijateljev in seveda ekonomske stiske moške ovirajo pri njihovi pripravljenosti za uporabo očetovskega dopusta« (Zavrl 1999, 135). Tako kot v času nosečnosti svoje partnerke ali žene so očetje izražali mnenja, ki so govorila v smeri, da so ji bili v pomoč tako pri gospodinjskih opravilih kot tudi pri skrbi za otroke. Kot razlog za to navajajo predvsem, da je bilo to zaradi dvo-izmenskega dela, po potrebi, pri tem pa omenjajo tudi delitev dela na moški–ženski spol. Večina očetov je povedala, da so že pred nastankom očetovske enostarševske družine kuhali, prali in skrbeli za otroke, vendar v manjši meri kot sedaj, ko imajo vlogo očeta samohranilca. Prav tako »empirični rezultati kvalitativne raziskave (intervjuji z očeti) zaznavajo povečana očetovska prizadevanja, pa tudi dejansko večjo vpletenost v skrb za otroke« (Zavrl 1999, 126). Podobnih raziskav na to temo je malo, analizo danega sklopa zato zaključujem z mislijo: **Več pozornosti je treba nameniti raziskovanju fenomena aktivnega očetovanja.**

7 Sklep

Analiziranje in raziskovanje socioloških vidikov enostarševske družine v dani nalogi ponuja vpogled v razumevanje pluralizacije družinskih potekov, družinskega življenja in njenih sprememb ter raznovrstnost družinskih oblik. Le-ta obstaja že od nekdaj, skozi čas se spreminja predvsem odnos družbe do različnih oblik družine. Cilj naloge je bil predstaviti čim več različnih socioloških vidikov enostarševske družine, pri tem sem pozornost polagala predvsem v odnos družbe do tovrstne družine. Ključnega pomena pri tem predstavlja problematiziranje Parsonsovega modela tradicionalne družine, ki megli realne predstave o družini in zapira pot raznovrstnosti in drugačnosti. Zakoreninjenost ideala tradicionalne družine v predstavah ljudi ni bila le pri definicijah družin, družinskih zakonov, njena prisotnost se je pokazala tudi pri intervjujih očetov samohranilcev, ki so bili predmet raziskovanja v empiričnem delu raziskovalne naloge. Tu se je poleg predstave o idealni družini izpostavila delitev dela na ženska in moška opravila, kar spet govori o smeri tradicionalne družine. Enostarševska družina tako odpira vprašanja o vlogi ženske in moškega, o vlogi matere in očeta. Nadalje očetovska enostarševska družina se zoperstavlja ob bok predstavam o idealni tradicionalni družini, razbija stereotipe o očetih, potrjuje, da je družina lahko tudi v domeni moških in ne le žensk. Ruši tabuje, briše še tiste kančke stigme, ki se še vedno držijo različnih oblik enostarševske družine. Pri tem ne smemo pozabiti in izpostaviti dejstva, da so enostarševske družine še vedno izpostavljene ekonomski ogroženosti in imajo šibkejša socialna omrežja. Poleg tega jim država ne namenja zadostne pomoči, kar so pokazale tako druge raziskave kot izjave sodelujočih v mojih intervjujih. Sodoben fenomen aktivnega očetovanja je vse premalo raziskan, zato je potrebno vanj usmeriti več pozornosti, saj pomembno vpliva na dožemanje družine, enostarševske družine in vloge očetov. Več kot bomo o tem govorili, pisali, analizirali, raziskovali tako o različnih oblikah enostarševske družine kot o očetih, ki sami vzgajajo otroke, manj bo prisotne stigme, katera megli resnično predstavo o družinah. Ni pomemben niti spol starša, niti oblika družine, pomembna je njena vsebina oziroma funkcija. Vse ostalo je le trivialni faktor. Svojo diplomsko delo zaključujem z mislijo: »Očetje samohranilci, vključeni v mojo raziskavo, naj nam bodo za vzor, saj se zavedajo pomena govorjenja in raziskovanja o njihovi vlogi, zavedajo se, da s tem pripomorejo k manjši stigmatizaciji raznolikih družinskih oblik, med njimi tudi enostarševske. Govorjenje, pisanje in raziskovanje predstavljajo najmočnejše orožje proti stigmi«. Naj dodam še: »Raznovrstnost bogati, ne siromaši« (Mirovni inštitut 2015).

8 Literatura

Adam. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. junij.

Aleksander. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. junij.

Allan, Graham. 1999. *The sociology of the family*. Oxford ; Malden (Mass.) : Blackwell.

Božnar, Blaž. 2012. *Kaj je sploh »fora« tega družinskega zakonika?* Dostopno prek: <http://www.student.si/preberi-si/aktualno/kaj-je-splo-h-fora-tega-druzinskega-zakonika.html> (27. maj 2015).

Burghes, Louie. 1993. *One-parent families: policy options for the 1990s*. York : Joseph Rowntree Foundation.

David. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. junij.

Družinski zakonik. 2011. Dostopno prek: <http://druzinskizakonik.net/> (27. maj 2015).

Edvard. 2015. Intervju z avtorico. Ptuj, 16. junij.

Giddens, Anthony. 2000. *Preobrazba intimnosti : spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Rdeča zbirka.

Hanson, Shirley, Marsha Heims, Doris Julian in Marvin Sussman. 1994. *Single-parent families: Diversity, Myths and Realities*. New York, London, Norwood : Haworth Press.

Haralambos Michael in Holborn Martin. 2005. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo. 2011. *Revščina in socialna izključenost enostarševskih družin*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/revscina_soc_izkljucenost_enostarsevske_2011.pdf (27. maj 2015).

Jakob. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. junij.

Kanduč, Zoran. 1997. Nekaj pripomb v zvezi z domnevno krizo družino. *Socialno delo*. 36 (4):275–287. Dostopno prek: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-S6EV8TFY> (27. maj 2015).

Kuhar, Roman in Judith Takacs. 2011. *Do families have a sexual orientation? Intervju s profesorico Judith Stacey*. Dostopno prek: <http://www.mirovni-institut.si/data/tinymce/Publikacije/Doing%20families/09%20-%20Stacey.pdf> (27. maj 2015).

Luka. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 19. junij.

Marko. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. junij.

Matej. 2015. Intervju z avtorico. Ptuj, 16. junij.

McCarthy, Jane Ribbens in Rosalind Edwards. 2011. *Key Concepts in family studies*. Los Angeles: Sage.

Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana : Visoka šola za socialno delo.

Miha. 2015. Intervju z avtorico. Ljubljana, 20. junij.

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2003. *Tipi družin in socialne mreže*. Dostopno prek: http://csp.fdv.si/raziskave/raziskovalni_projekti/projekt/tipi-druzin-in-socialne-mreze/ (27. maj 2015).

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. 2015. Dostopno prek: <http://www.mddsz.gov.si/> (27. maj 2015).

Mirovni inštitut: Inštitut za sodobne družbene in politične študije. 2015. Dostopno prek: <http://www.mirovni-institut.si/> (27. maj 2015).

Renner, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji.* Koper: Univerza na Primorskem: Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.

Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike. Ur. l. RS 40/1993 (17. julij 1993).

Robert. 2015. Intervju z avtorico. Ptuj, 15. junij.

Sieder, Reinhard. 1998. *Socialna zgodovina družine.* Ljubljana : Studia humanitatis : ZRC.

Statistični urad RS. 2015. Dostopno prek: <http://www.stat.si/statweb> (27. maj 2015).

Švab, Alenka. 2001. *Družina: od modernosti k postmodernosti.* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Sodobna družba.

Švab, Alenka. 2010. Kdo se boji (raznovrstnosti) družin? Sociološki pogledi na sodobno družinsko življenje. *Socialno delo* 49: (5–6). Dostopno prek: <http://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/dodiplomski-studij-1-stopnje/navodila-za-urejanje-znanstvenih-in-strokovnih-besedil.pdf> (27. maj 2015).

Ule, Mirjana in Metka Kuhar. 2003. *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni modernosti.* Ljubljana: Založba FDV in Center za socialno psihologijo, zbirka Psihologija vsakdanjega življenja.

Williams, Fiona. 2004. *Rethinking families.* London: Calouste Gulbenkian Foundation.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-D). Ur. l. SRS 15/76 (4. junij 1976).

Zavrl, Nataša. 1999. *Očetovanje in otroštvo.* Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče.

Priloge

Priloga A: Vprašalnik – Sociodemografski podatki

1. Leto rojstva

2. Tip naselja

- a) večje mesto
- b) manjše mesto
- c) predmestje
- d) podeželje – vas

3. Izobrazba

- a) nedokončana osnovna šola
- b) dokončana osnovna šola
- c) nedokončana strokovna ali srednja šola
- e) dokončana 2 ali 3-letna strokovna šola
- f) dokončana 4-letna srednja šola
- g) nedokončana višja ali visoka šola
- h) dokončana 2-letna višja šola
- i) dokončana visoka šola, fakulteta, akademija

4.) Prosim navedite poklic, ki ga opravljate

5.) Delovna aktivnost oziroma neaktivnost

- a) polno zaposlen (35 in več ur na teden)
- b) zaposlen za skrajšan delovni čas (15 do 34 ur na teden)
- c) zaposlen za manj kot 15 ur na teden/začasno ne dela
- d) samozaposlen (kmet, samostojni obrtnik, svobodni poklic)
- e) nezaposlen, prejimate nadomestilo, podporo
- f) nezaposlen, ne prejimate nadomestila, podpore

- g) upokojenec z dodatno zaposlitvijo
- h) upokojenec brez dodatne zaposlitve
- i) hišna opravila
- j) trajno delovno nezmožen

6.) Prosim navedite število otrok in njihovo starost
